

Από τον Αριστοτέλη στον Μπρεχτ.
Πέντε θεωρητικά κείμενα για το θέατρο.
Αριστοτέλης, Λόπε ντε Βέγα, Κορνέιγ,
Είλλερ, Μπρεχτ.

Επίπλος, Αθήνα, 1970.

ΛΟΠΕ ΒΙΕ ΒΕΓΑ

ΝΕΑ ΤΕΧΝΗ ΓΙΑ ΚΩΜΩΔΙΕΣ

Μετάφραση

Ίουλίας Ίατρίδου

Λόυι ντε Βέγα
(1562 - 1635)

Πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Μαδρίτης

Εὐγενεῖς καὶ μεγαλοφυέστατοι ἄνθοι τῆς Ἰσπανίας, σύναξι διδάσκη αὐτῆς τῆς Ἀκαδημίας, ποῦ σύντομα θὰ περάσετε ὄχι μόνο τὴν Ἰταλία ποῦ ὁ Κικέρωνας, ἀπὸ ἀντιζήλια του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στόλισε, ἐκεῖ σιμὰ στῆ λίμνη τοῦ Ἀβέρνου, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴν Ἀθήνα κάτωθενά βάλετε, ὅπου τοῦ Πλάτωνα ἡ τρανὴ Ἀκαδημία ἔχει δεῖ τέτοια κοσμοεξάκουστη τῶν φιλοσόφων σύναξι, ὧ μεγαλοφυέστατοι, τὴν τέχνη μου ζητᾶτε νὰ σὰς γράψω γιὰ τὸ πῶς, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη μου, πρέπει νὰ γίνονται οἱ κωμωδίες.

Εὐκολο φαίνεται κ' εὐκολο θὲ νὰ ᾤταν γιὰ ὀποιοδήποτε ἀπὸ σὰς ποῦ τὶς λιγότερες κωμωδίες ἔχει γράψει, κ' ἔτσι φυσικὰ γιὰ τὴν Τέχνη πὶο καλὰ θὰ εἶναι πληροφωρημένος, γιὰτί, βλέπετε, ἐμένα αὐτὸ ποῦ μ' ἐδίαψε εἶναι ὅτι τὶς ἔγραψα δίχως τῆς Τέχνης τοῦς κανόνες. Ὁχι γιὰτί τοῦς ἀγνοοῦσα, δόξα τὸ Θεὸ ἀπὸ δέκα χρονῶ παιδάκι ξεσκόλησα καὶ διάδασα ὅλα τὰ σχετικὰ βιβλία, ἀλλὰ γιὰτί ὄρηκα τελικὰ πῶς οἱ κωμωδίες, ἐκείνο τὸν καιρὸ, γράφονταν στὴν Ἰσπανία, ὄχι ὅπως οἱ πρῶτοι τοῦς δημιουργοὶ σκεφτῆκαν πῶς ἔπρεπε νὰ γράφονται στὸν κόσμο τοῦτο, ἀλλ' ὅπως τὶς ἔφτιαχναν οἱ ἄρθραροι ποῦ τὶς χοντροκοπιές τοῦς παραστήσαν στὸν ἄξεστο λαὸ. Καὶ τέτοιες καθιερώθηκαν, ὥστε ἐκείνος ποῦ μὲ τέχνη θὰ θελήσει νὰ τὶς γράψει, χωρὶς δόξα καὶ τιμὴ στὸ θάνατο θὰ φτάξει. Γιὰτί σ' ὅσους λείπει ἡ φώτιση, πιότερη δύναμη καὶ μπόρεση ἔχει πάντα ἢ συνήθεια. Ἐγραψα κ' ἐγὼ κωμικά φορὰ τὴν Τέχνη ἀκολουθώντας ποῦ λιγοστοὶ κατέχουν, ὅμως ὅταν προσπαθῶ σ' ἄλλους δρόμους νὰ τραδῆξω, βλέπω μπροστά μου νὰ ὀρθώνονται τὰ τέρατα τῆς συμβατικότητος, αὐτὰ ποῦ προτιμᾷ ὁ ταπεινὸς λαὸς κ' ἰδιαίτερα οἱ γυναίκες. Κι ἀφοῦ μόνο τοῦτοι δύνανται νὰ κρίνουν αὐτὴ τὴ δύσκολη δουλειά,

σάν έχω να γράψω κωμωδία τους κανόνες κλειδομαγαζιών μ' έξη κλειδιά: απ' τὸ γραφεῖο μου διώχνω τὸν Πλάυτο καὶ Τερέντιο μὴ μοῦ δάλλουν τίς φωνές, γιατί ἡ ἀλήθεια συνηθίζεται πρῶτον μὲς' ἀπ' τὰ δουὰ διδία να φωνάζει, καὶ γράφω μὲ τὴν τέχνη πὸ ἀνακάλυψαν ὄσο ἀποζήτου τὰ παλαμάνια τοῦ κοσμάκη, γιατί πρέπει εἶναι καὶ σωστὸ νὰ μιλάς χαϊζά, γιὰ νὰ χαρεῖ ὁ λαὸς πὸ δίνει τὸν παρά. Ὡστόσο ἡ βέρα κωμωδία ἔχει σκοπὸ ὀρισμένο, καθὼς τὸ κάθε ἔπος ἡ πόημα, καὶ τούτος εἶναι νὰ μιμηθεῖ τίς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ παραστήσει τίς συνήθειες τοῦ αἰῶνα, καὶ ὅποια τέτοια μίμηση γιὰ νὰ γίνει, τρία πράγματα χρειάζεται καὶ τούτα εἶναι: Διαλεκτική, στίχος γλυκός, ἁρμονία μ' ἄλλα λόγια μουσική πράμα πὸ τὸ χεῖ ἡ τραγωδία μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι: τοῦ λαοῦ τὰ ταπεινά καμώματα μιμείται ἡ κωμωδία, καὶ τίς ὑψηλές πράξεις βασιλιάδων παρασταίνει ἡ τραγωδία. Πῶρα, ξέροντας αὐτά, παρατηρεῖτε καὶ δεῖτε ἄν στὶς κωμωδίες μας δὲν εἶναι μπόλικα τὰ λάθη. Πράξῃ ὀνομάστηκαν ἔτοῦτα τὰ καμώματα, γιατί μιμήθηκαν ἔργα ταπεινά καὶ διάφορες δουλειές, ὅπου παράδειγμα γι' αὐτὰ στάθηκε στὴν Ἰσπανία ὁ Λόπε Ντὲ Ρουέδα, καὶ σήμερα σὲ πεζὸ εἶναι τυπωμένες οἱ κωμωδίες του οἱ τόσο φτηνές, ὥστε σ' αὐτές νὰ δάξει χειροτεχνικά καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ὡς καὶ τὸν ἔρωτα τῆς θυγατέρας τοῦ ἀλπάνη. Γι' αὐτὸ καὶ κείνες τίς παλιές τίς κωμωδίες, δὲν ποὺ ἡ Τέχνη φαίνεται σ' ὅλη τὴ δύναμή της, πῆραμε τὴ συνήθεια νὰ τίς λέμε ἰντερμέδια. Κι ἀφοῦ εἶναι πράξῃ πὸ γίνεταὶ ἀνάμεσα σὲ κόσμο ταπεινὸ, καὶ ἀφοῦ σήμερα ἀκόμα δὲν εἶδαμε ἰντερμέδιο βασιλικό, ἐδῶ φαίνεται πιά καθαρά τῆς τέχνης ὁ ξεπεσιμὸς, ἀφοῦ κατάντησαν νὰ θγάλουν βασιλιά στὴν κωμωδία, γιὰ νὰ γλεντήσῃ ὁ λαός. Στὴν Ποιητικὴ του ὁ Ἀριστοτέλης περιγράφει (ἄν καὶ μπερδεμένα στὴν ἀρχή) τὴν ἀμάχη τῆς Ἀθήνας μὲ τὰ Μέγαρα, γιὰ τὸ ποῖος στάθηκε ὁ πρῶτος ποιητής. Τὸν Ἐπίχαρμο εἶπαν οἱ Μεγαρεῖς ἐνῶ ἡ Ἀθήνα ὑποστήριξε τὸ Μαργάτη. Ὡστόσο ὁ Δονάτος μᾶς πληροφρορεῖ πὼς ἡ ἀρχὴ ἐγένηκε μὲ τίς θεσίες τῶν ἀρχαίων. Καὶ γιὰ τῆς τραγωδίας τὸ δημιουργό, τὸ Θεσπι ἀναφέρει, καὶ εἶναι σὲ τούτο σύμφωνος ἀκόμα καὶ ὁ Ὀράτιος, ὅπως πάλι γιὰ

τίς κωμωδίες πρῶτον λέει τὸν Ἀριστοφάνη, μὰ καὶ τὸν Ὀμηρο. Γιατί, σὲ μίμηση τῆς κωμωδίας τὴν Ὀδύσειά του ἐσύτταξε, ἐνῶ τῆς τραγωδίας παράδειγμα τραγὸ μᾶς ἔδωσε μὲ τὴν Ἰλιάδα. Ἔτσι καὶ ἐγὼ τ' ἀχνάρινα τούτα ἀκολουθώντας, ἐπιποῖα ὀνόμασα τὴ δική μου Ἱερουσαλήμ, καὶ πρότεσα τραγική. Ὅπως ἔξ ἄλλου τὴν Κόλαση, τὸ Πουργατόριο καὶ τὸν Οὐρανὸ τοῦ ἔξιου ποιητῆ Δάντη Ἀλιγέρι, κωμωδία τὰ ὀνόμασαν καὶ ὁ Μανέτι στὸν πρόλογό του, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι πολλοὶ στῆς γῆς αὐτῆς τὰ μέρη. Κι ὅπως οἱ πάντες ξέρουμε ὅτι γιὰ κάμποσον καιρὸ ὑπουλά σῴπαινε ἡ κωμωδία καὶ πὼς ἐτούτη ἡ σιωπὴ τῆ σάτιρα ἐγκυμονοῦσε, πὸ καθὼς ἦτανε στυφὴ σύγγραμμα ἀναμείρισε γιὰ νὰ μείνει ὁ δρόμος ἀνοιχτὸς στὴ Νέα Κωμωδία. Πρῶτος παρυσιαστήθηκε ὁ Χορός. Τὰ πρόσωπα μῆχαν κατόπι. Κι ὡστόσο ὁ Μένανδρος, πὸ τὸν ἀκολούθησε καὶ ὁ Τερέντιος, ἐνοχλητικὸ ἔκρινε τὸ Χορὸ καὶ τότε περιφρόνησε. Κι ὁ Τερέντιος, ἄν καὶ πιότερο σεβάστηκε τοὺς κανόνες, τῆς κωμωδίας τὸ ὕφος δὲν ὕψωσε στῆς τραγωδίας τὸ μεγαλεῖο, πὸ τῶσοι τὸ καταλόγισαν λάθος βαρὺ τοῦ Πλάυτου, ἐνῶ πὸ μωλωμένους στὴ δουλειά αὐτῆ στάθηκε ὁ Τερέντιος.

Ἡ τραγωδία θέμα της ἔχει τὴν ἱστορία. Καὶ τῆς κωμωδίας γνώρισμα εἶναι ἡ μίμηση. Γιὰ τούτο καὶ Πλανηπαίδεια ὀνομάστηκε, γιὰ τὸ φτωχὸ καὶ πλανερὸ της θέμα, ἀφοῦ παρυσιαζότανε σ' αὐτὴ ὁ ἀφηγητῆς χωρὶς καθάρτους μῆδὲ καὶ προσωπεῖο. Ἀδὲς λοιπὸν οἱ κωμωδίες πῆραν διάφορα ὀνόματα: Παλλιάτες (1), Μῆμοι (2), Τογάτες (3), Ἀτιλάνες (4), Ταδεράριες (5), πὸ σᾶν καὶ τώρα ἦταν κάμποσον λογίων. Μὲ Ἀττικὴ φινέσσα, τῶν Ἀθηναίων οἱ κάττοιχοι συνηθίεις καὶ

1. Παλλιάτες, ὅπου φοροῦσαν ἱμάτια ἑλληνικά, ἦθη καὶ πρόσωπα Ἑλλήνων.
2. Παντομίμεις, γελοῖες.
3. Τογάτες, Τηβεννοφόροι, ἦθη καὶ πρόσωπα ἰταλικά.
4. Ἀτιλάνες, Πολεμικές, ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Ἀτιλά.
5. Ταδεράριες, Παριστάνουν τὴ ζωὴ ἀνθρώπων τῆς ἐσχάτης ὑποστάθμης, σὲ ταβέρνες καὶ καπηλειά.

γαλλοσύνη δὲν πρέπει νὰ τὴν παρασταίνομε στῆς πλέμπας τὴν ταπεινοσύνη· πράμα πού μᾶς κάνει νὰ ξαναγυρίζομε στὴν παλιὰ τὴν κωμωδία ὅπου βλέπομε πὼς ἔβαλε Θεοῦς ὁ Πλάτων, ὅπως στὸν Ἀμφιτρυῶνά του ἔκανε μὲ τὸ Δία. Κι ὁ Θεός ξέρει πόσο τοῦτο νὰ τὸ δεχτῶ μὲ θαρραίνει, ἀφοῦ ὡς κι ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος μιλώντας γιὰ τὸ Μένανδρο δὲ σκαμπάζει κι αὐτὸς πολλὰ ἀπ' τὴν ἀρχαία κωμωδία. Καὶ μιά πού τόσο στὴν τέχνη πισοδρομοῦμε καὶ τόσες στὴν Ἰσπανία τῆς κάνουνε ζημιές, ἀς κλείσομε οἱ πολυτερεῖοι τὸ στόμα δίχως ξεσυνησιές. Πραγινὸ καὶ κωμικὸ νὰ ναι μπερδεμένα, κι ὁ Περώντιος μὲ τὸ Σεγέκα ἀγνάμα, κι ἀς μοιάζει τῆς Πασαφῆς ἄλλος Μινώταυρος, τοῦτο θὰ ναι σοβαρό, τ' ἄλλο ἀμέσως γελοῖο, γιὰτὶ ἡ ποικιλία πολὺ τὸν κόσμο εὐχαριστεῖ· χῶρια πού σὲ τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀτράνταχτο μᾶς δίνει ὅλη ἡ πλάση πού τὴν ποικιλία τῆς αὐτῆ ἀπ' ὁμορφία τὴν ἔχει φτιάσει. Τὸ νοῦ σας ἡ ὑπόθεση νὰ ἔχει μιά μονάχα δράση, κι ἐπεισοδιακὸς ὁ μῦθος τῆς νὰ μὴν εἶναι, θέλω νὰ πῶ, νὰ μὴν εἶναι μπλεγμένος μὲ ἄλλα πολλά, ἔτσι ὥστε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ πρόθεση νὰ μὴν ξεμακρύνετε, κι ἀπὸ τὸ σύνολο νὰ μὴν μπορεῖ τὸ ἐλάχιστο νὰ λείψει δίχως ἔτοδο πολὺ ν' ἀδικηθεῖ. Ἀπαραίτητο δὲν εἶναι νὰ μὴν περάσει μιάς περιόδου διάστημα, ἀν καὶ τέτοια εἶναι ἡ συμβουλὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅμως ἀς παραδιδέψομε, ἀφοῦ χάσαμε σ' αὐτὸν τὸ σεμῶ, ὅταν ἀνακατεῦομε τὸ μεγαλεῖο τοῦ τραγικοῦ μὲ τοῦ ταπεινοῦ τὴ φτήνεια. Ἄς περάσει λοιπὸν ὅσο γίνεται πὺς λίγος χρόνος, ἀν ὁ ποιητῆς δὲ γράφει ἱστορία, ὅπου τότε πρέπει νὰ διαδοῦν τὰ χρόνια, κι ὅπου ἔτοῦτα τὰ διαστήματα μὲ δυὸ πράξεις θὰ πρέπει νὰ χωρίσει. Ἐκτός ἀν εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ κάποιο πρόσωπο νὰ κάνει δρόμο, πράμα γιὰ ὅποιον καταλαβαίνει πολὺ ἐνοχλητικὸ γι' αὐτὸ ὅποιος καταλαβαίνει ἀς μὴν πάει νὰ δεῖ τὸ ἔργο αὐτό. Ὡ, πόσα ἀπ' αὐτὰ τοῦ καιροῦ τὰ τέριμνα γίνονται καταδικῆς ὅταν τὰ βλέπεις, ὅταν πρέπει τόσα χρόνια νὰ περάσουν στὸ διάστημα τῆς ψεύτικης μέρας ὅπου γίνεται ἡ δράση. Ἄς μὴ γυρεῖομε λοιπὸν μαθηματικὲς ἀκρίβειες, ὅταν μάλιστα σκεφτοῦμε πὼς ἡ ἀγανάκτηση τοῦ καθισμένου Ἰσπανοῦ δὲ μερεῦει ἀν δὲν τοῦ

97

ἐλαττώματα περιγελοῦσαν καὶ στοὺς δύο ποιητῆς τοῦ στίχου καὶ τῆς δράσης, ἐμοίραζαν βραβεῖα. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ Τούλιος «κάποτρο» τῶν συνηθειῶν τίς εἶπε, κατ' εἰκόνα τῆς ἀλήθειας ζωντανή, μὲ ταῖρι τῆς μονάχα στὴν ἱστορία. Κοιτάξτε λοιπὸν καὶ κρίνετε ἀν αὐτῆ ἡ κωμωδία δὲν ἀξίζει δόξα καὶ μεγαλεῖα. Ὅμως θαρρῶ πὼς κίολας τὸ σκεπτήκατε: Ἄλλο δὲν ἔκανα ὡς ἐδῶ, παρὰ διδλία γνωστὰ νὰ μεταφράζω καὶ νὰ σὰς ζαλίζω περιγράφοντας τὴ μπερδεμένη ἐτούτῃ μηχανῇ. Πιστέψτε ὅτι ἔπρεπε στὴ μνήμη σας νὰ φέρω κάτι ἀπ' ὅλα τοῦτα, κ' ἔτσι νὰ δεῖτε πὼς μοῦ γυρεῦετε τὴν Τέχνη νὰ σὰς γράψω γιὰ τὸ πὼς γίνονται στὴν Ἰσπανία οἱ κωμωδίες, ὅταν ὅλες ὁσες γράφονται ἀγνίθετες εἶναι στὴν Τέχνη. Γι' θέλετε λοιπὸν νὰ σὰς πῶ, ὅτι ἀπὸ δῶ κ' ἔμπροσθ θὲ νὰ ναι, καὶ νὰ παραδιδέψω θέλετε τὰ παλιὰ καὶ πάλι νὰ μιλήσω λογικὰ ζητᾶτε ἀπὸ τὴν πείρα πού ἔχω καὶ γιὰ τὴν τέχνη μού γυρεῦετε νὰ δῶλω κρίση σωστή, ἀφοῦ ἡ Τέχνη λέει τὴν ἀλήθεια πού ὁ ἄξεστος διαψεύδει στὴ στιγμῇ; Ἄν τέλην ζητᾶτε, ἄντρες μεγαλοφρόνιστατοι, διαβάστε τὸ πολυσυπούδαστο Οὐγκιανῶ τὸ Ρομπορέλο, μάθετε τί λέει ὁ Ἀριστοτέλης, κ' ἰδιαίτερα ὅσα γράφει γιὰ τὴν κωμωδία, κοιτάξτε κι ὅσα σ' ἄλλα πολλὰ διδλία εἶναι σκορπισμένα, μιάς κι ὅτι γιὰ τὴν τέχνη ξέρουμε λίγα εἶναι καὶ σκοτισμένα.

Ἄν γιὰ τίς κωμωδίες πού σήμερα παίζονται τὴ γνώμη μου ζητᾶτε, ἀν γι' αὐτῆς πού ἀναγκαστικὰ ὁ κόσμος μὲ τοὺς νόμους του χρέος ἔχει νὰ σπεριώσει τὴν ταπεινὴ αὐτῆ χίμαιρα πού εἶναι τῆς κωμωδίας τὸ τέρας, θὲ νὰ σὰς πῶ, μὲ τὸ συμπάθειο, αὐτὰ πού κατέχω, μιάς καὶ χρέος μου εἶναι ἀκριβὸν νὰ ὑπακούσω ὅποιον ἔχει τὴ δύναμη νὰ προστάξει κ' ἔτσι, χρυσῶνοντας τοῦ ἄξεστο τοῦ πλάνη, θὰ σὰς τὸ πῶ τί λογῆς ἐγὼ θὰ τίς ἤθελα νὰ εἶναι, κι ἀφοῦ δὲ γίνεται τὴν τέχνη ν' ἀκολουθήσω, μιά μέση λύση γιὰ νὰ βρῶ θὲ νὰ τολμήσω. Διαλέξτε τὴν ὑπόθεση δίχως ἐγνοια (παραδιδέποντας κάθε κανόνα) γιὰ βασιλιάδες, ἀν καὶ μὲ τοῦτο ἐγγὼ πὼς ὁ συνετὸς ὁ Φίλιππος καὶ βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας, σάν εἶδε στὴν κωμωδία βασιλιάδες, πολὺ ἐχολώθη, πράμα πού σημαίνει πὼς, ἢ ὅτι ἡ κωμωδία ἦταν ἀγνίθετη στὴν Τέχνη, ἢ ὅτι τῶν ἀφεντάδων τὴ με-

96

7

παρουσιάσουμε τὰ πάντα σὲ δύο ὥρες μέσα, ἀπὸ τῆ Γέννηση ἕως τοῦ κόσμου τῆ Συντέλεια. Λέω λοιπόν, ἂν ἔχουμε σ' αὐτοὺς νὰ δώσουμε χαρὰ, ὅσα κι ἂν πετύχουμε θὲ νὰ ἔναι καὶ σωστά. Τὴν ὑπόθεση τῆς ἐκλογῆς σας γράψτε τὴν σὲ περὶ καὶ σὲ πρῶτες τρεῖς. Κι ἂν γίνεταί, στὴν καθεμιά, μὴν κόψετε τὸ διάστημα μιᾶς μέρας. Ὁ καπετὰν Βιρούδες, μέγας νοῦς, σὲ πρῶτες τρεῖς ἐχώρισε τὴν κομωδία πὺ ἀλλοτε εἶχε τέσσερις, καὶ βᾶδιζε σὰν τὸ νήπιο μπουσουλιάντας, γιατί παιδάκια ἦταν τότε οἱ κομωδίες, κ' ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ τὶς γράφω ἀπὸ ἔντεκα ὡς δώδεκα χρονῶν σὲ τρεῖς πρῶτες καὶ τέσσερα ρολά, ἢ κάθε πρῶτη ἀπὸ ἓνα ρολό (6). Στὰ τρία τοῦτα διαστήματα κάναμε καὶ τρία σύντομα ἰντερμέδια. Τώρα κάνομε μονάχα ἓνα: δάξουμε καὶ χορὸ· γιατί χρειάζεται ὁ χορὸς τόσο πολὺ στὴν κομωδία, ὥστε ἀκόμα κι ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ἐγκρίνει καὶ γιὰ τούτον μιλᾶνε ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Πλάτωνας κι ὁ Ξενοφώντας, πὺ μάλιστα θυμῶνε μὲ τὸν Καλλιπίδη γιατί θέλει νὰ μιμηθεῖ τὸν ἀρχαῖο χορὸ. Σὲ δύο μέρη χωρίστε τὴν ὑπόθεση. Κρατεῖστε ἀπ' τὴν ἀρχὴ εἰρμό, κι ἀγάλι ἀγάλι προχωρεῖστε. Ὅμως τὴ λύση μὴν τὴ δώσετε παρὰ στὴν τελευταία εἰκόνα. Γιατὶ σὰν ξέρει ὁ ἀμάθητος τὸ τέλος, κατὰ τὴν πῶρτα στρέφει τὸ πρόσωπο καὶ δείχνει τὴ ράχη του σ' ἐκεῖνον πὺ πάλευε τρεῖς ὥρες ἀντίκρου του γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, γιατί ἄλλο ἐτούτος δὲν ἤθελε παρὰ νὰ μάθει τί θ' ἀπογίνει.

Ἐλάχιστες εἶν' οἱ φορὲς ὅπου ἡ σκητὴν μπορεῖ νὰ μείνει δίχως κανέναν νὰ μιλάει, γιατί ὁ ἄξεστος σὲ διάστημα αὐτὸ ἀδημονεῖ κι ὁ μῦθος χαλαρώνει, κι ἂν τὸ ἐλάττωμα τοῦτο δὲν ἦταν τόσο σοβαρὸ μεγάλη θά'ταν ἡ χάρη κι ἡ ὠφέλεια του στῆς τέχνης τὸ σκοπὸ. Κάντε λοιπὸν ἀρχὴ καὶ μὲ γλώσσα ἀπλή, μὴν ξεδεύετε στοχασμοὺς καὶ κρίσεις, σὲ πρῶτα καὶ καθημερινῆς χρήσης. Ἡ κουδέντα νὰ γίνεταί ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ τρία πρόσωπα, τὸ πολὺ σὰν ἕως εἶναι πρόσωπο πὺ ἐξηγεῖ, πὺ συμβουλεύει, πὺ προσπαθεῖ νὰ πείσει ἢ νὰ με-

6. Ρ ο λ ο ς. Περιγραμνῆ, ἢ χαρτὶ διπλωμένο στὰ δύο, ἔτσι πὺ νὰ σχηματίζει τέσσερις σελίδες.

ταπείσει, ἐκεῖ ἔχουμε χρέος νὰ μιμηθοῦμε ὅσο γίνεται τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ τὸ κάθε πρόσωπο σὲ ὕφος ἄλλο θὰ μιλήσει, ὅταν συμβουλεύει, ὅταν κρίνει ἢ κατακρίνει. Παράδειγμα μᾶς ἔδωσε στὴ ρητορία του ὁ Ἀριστοτέλης, καθὼς λέει ὅτι ἢ γλώσσα τοῦ κομικοῦ πρέπει νὰ ἔναι εὐκόλη καὶ ξεκάθαρη ἢ ἀκόμα προσθέτει ὅτι πρέπει νὰ τὴν παίρνομε ἀπὸ τοῦ κοσμικῆ τὸ στόμα, προσέχοντας, ὅτι εἶναι πολιτικά, νὰ τὰ κάνομε σπουδαῖα, μεγαλόστομα, περισπούδαστα, κομωδιστά.

Μὴ μεταφέρετε λόγια ἀπ' τὶς γραφὲς κι οὔτε ἢ γλώσσα νὰ ἐνοχλεῖ μὲ διαγνωσμένες ἐκφράσεις, γιατί ἂν θέλει νὰ μιμηθεῖ ἀνθρώπους ζωντανῶν δὲν πρέπει νὰ τὸ κάνει μὲ λόγια ἀπὸ Ἴππόκριτους, Κένταυρους, κι ἢ ῥωες μυθολογικῶς. Ἄν μιλάει βασιλιάς, παραστήσετε ὅσο γίνεται τὴ βασιλικὴ σοβαρότητα, ἂν γέροντας φροντίστε τὰ λόγια του νὰ ἔχουνε σύνεση καὶ μετριότητα. Περιγράφετε τοὺς ἔραστὲς μὲ τρυφερὲς ἐκφράσεις, γιατί συγκινοῦν σὲ ὑπέρτατο βαθμὸ αὐτοὺς πὺ τὶς ἀκούνε. Τοὺς μονόλογους γράφετε μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε τὴν κάθε στιγμὴ νὰ μεταμορφώνεται ὁ ἀφηγητῆς, ἔτσι πὺ μὲ τούτη τὴν ἀλλαγὴ ν' ἀλλάζει διαθέση κι ὁ ἀκροατῆς. Ὁ ἴδιος νὰ ρωτᾶει κι ἀπόκριση νὰ δίνει, κι ἂν κάνει παράπονα πάντα νὰ θαστάει τὸν πρόποντα σεβασμὸ στὶς γυναῖκες γιὰ νὰ μὴ βρεῖ ὁ ἀνθρωπος τὸ μπελά του ἀπὸ τὶς κυράδες. Κι ἂν οἱ κυρίες θεατρίνες πρέπει ν' ἀλλάξουν γτύσιμο, φροντίστε νὰ δικαιολογεῖται ἢ ἀντριπὴ φορεσιά, γιατί εἶναι τοῦτο πράγμα πὺ πολὺ κολακεὺει καὶ ἀρέσει. Φυλαχτεῖτε ὡστόσο ἀπὸ τὸ ἀπίθανο, γιατί εἶναι τούτη συμβουλή πὺ ἀπαιτεῖ ἀληθοφάνεια: ὁ λακὲς νὰ μὴ μιλάει γιὰ πρῶματα ὑψηλά, μὴτε γῶμες νὰ λέγονται τέτοιες σὰν κι αὐτὲς πὺ ἔχομε ἀκούσει σὲ ξένες κομωδίες. Μὲ κανένα τρόπο τὸ πρόσωπο νὰ μὴ διαψεύδει αὐτὰ πὺ κὼλας ἔχει πεῖ, δηλαδή ν' ἀποξενχεῖται ὁ ποιητῆς σὰν τὸ Σοφοκλή, ἐκεῖ πὺ ὁ Οἰδίπους κατηγορεῖται ὅτι δὲ θυμᾶται πὺς ἀπ' τὸ χέρι του πέθανε ὁ Λαῖος. Φιλοτεχνήστε μὲ κρίση τὶς σκητὲς, μὲ ὕφος ξέγνοιαστο κι εὐγένεια, μὲ ρίμες ὅσο γίνεται περιποιημένες, ἔτσι ὥστε σὰ φύγει ἀπ' τὴ σκη-

νή αυτός που τις ἀπάγγειλε νὰ μὴν ἀφήσει ἀπογοητευμένο τὸν ἀκροατή.

Στὴν πρώτη πράξη ἐκθέστε τὴν περίπτωσιν στὴ δευτέρῃ συνδέστε τὰ γεγονότα καὶ φροντίστε, ὥστε ἴσαμε τὰ μισὰ τῆς τρίτης, κανεὶς νὰ μὴν μπορεῖ νὰ καταλάβει ποῦ ἔρρισκεται. Κολακεύετε τὶς ἐπιθυμίες, καὶ ἀφήνετε τὸν κόσμο κατὰ πάντα νὰ καταλαδαίνει, ὄχι ὅμως αὐτὸ που ἔσεως τοῦ προορίζετε. Αὐτὸ, μὴν ἀφήνετε οὔτε νὰ τὸ μαντέψουν ὡς τὴν κατάλληλη ὥρα. Ταιριάζετε προσεχτικὰ τοὺς στίχους ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα: τὰ δεκάστιχα εἶναι καλὰ γιὰ παρὰπαντα, τὸ σονέτο γι' αὐτοὺς που περιμένουν, οἱ ἐρωτικὰς σχέσεις ζητᾶνε τῆς ρωμάντσας τὰ τετράστιχα που μὲ τοὺς ὀχτασύλλαβους κερδίζουν πολὺ γιὰ πράγματα σοδαρὰ τὰ τρίστιχα τῆς «ρεδοντίλιας»⁷. Τὰ πρόσωπα τὰ ρητορικὰ πὸ πολὺ ἐπιβάλλονται μὲ τὴν ἐπανάληψιν ἢ «ἀναδίπλωσιν» καὶ στὴν ἀρχὴ τῶν στίχων τῆς «Ἀναφορᾶς» τὰ σχετικὰ, μ' ἄλλα λόγια, εἰρωνιὰς, μεταφορὰς, ἐπιφωνήματα καὶ ἀποστροφές... Πράγμα καλὸ εἶναι καὶ ὁ περίγελος τῆς ἀλήθειας, ὅπως ἄλλωστε τὸ ἔκανε ὁ Μιγέλ Σάντσεθ που τοῦ ἀξίζει ἢ τὴν μὴ τῆς ἀνακάλυψης. Πάντα τὴ διφορούμενη κουδέντα τῆ χαίρεται ὁ ἄξεστος, ἀφοῦ νομίζει πὸς μόνο αὐτὸς κατάλαβε τί εἶπαν. Οἱ περιπτώσεις τιμῆς εἶναι οἱ καλύτερες, καθὼς συγκινουνοὺν βαθιὰ τὸν κόσμον ὅλο, ὅπως καὶ οἱ πράξεις οἱ ἐνάρετες γιὰτὶ ὅλοι ἀγαποῦν τὴν ἀρετὴν τόσο ὥστε ὅταν ὁ ἠθοποιὸς που κάνει τὸν προδότη γυρεὺεὶ κάττι ν' ἀγοράσει, κανεὶς δὲν τοῦ πουλάει, καὶ ὁ κόσμος τραδᾷ μακριὰ ὅταν τὸν ἀπαντάει. Ὅσο τόσο στὸ τίμο πρόσωπο ὅλοι, οἱ πάντες δίνου, καὶ ὅλοι τὸ κερνοῦν, ἀκόμα καὶ οἱ ἀφέντες τ' ἀγαποῦν καὶ τὸ τιμοῦν, τὸ φιλεύου, τὸ ἐπαινοῦν καὶ τὴν παρὰ του ἀποζητοῦν.

Τέσσερις μονάχα σελίδες νὰ ἔχει ἢ κάθε πράξι, γιὰτὶ δύο δεκα δέχεται ὁ χρόνος καὶ ἢ ὑπομονὴ ἐκείνων που ἀκοῦν. Ὅσο γιὰ τὸ μέρος τὸ σατιρικό, νὰ μὴν εἶναι φανερό καὶ ξεσκεπο τὸ ἀστεῖο, μιάς που ξέρουμε ὅτι μὲ νόμο ἀπαγορευ-

7. Ρεροντίλια. Ρεδονδίλια, τέσσερις ὀχτασύλλαβοι που ριμάρει ὁ Α' μὲ τὸν Δ' καὶ ὁ Β' μὲ τὸν Γ'.

τησαν γιὰ τούτη τὴν αἰτία οἱ κωμωδίες σ' Ἑλλάδα καὶ Ἰταλία. Χτύπα, δῖχως ὅμως ἐχθρητα, γιὰτὶ ἂν τυχὸν προσδέλγεις, χειροκρότημα μὴ ζητᾶς, δόξα μὴν περιμένεις.

Ἐτοῦτα πάρτε τα γι' ἀφορισμούς, ὅσοι μὲ τὴν ἀρχαία τέχνη καταγίνεστε, γιὰτὶ ἄλλο περιθώριο ὁ χρόνος δὲν ἀφήνει. Ὅσο γιὰ τὴ σκηνογραφία, ὁ Βιτρόδιο λέει, ἂς εἶναι ὅσων τὰ ἔργα τοῦ Βαλέριου Μάξιμου, τοῦ Πέδρο Κρίτινο, ἢ ὅπως μᾶς λέει στὶς ἐπιστολὰς του ὁ Ὀράτιος καὶ ἄλλοι, τὰ τελέρα ἤταν ζωγραφιστὰ, καλύδεια, παλάτια καὶ μάριμα χρωματιστὰ. Ὅσο γιὰ τὰ ρούχα, θὰ μᾶς ἔλεγε ὁ Χούλιο Πολιούξ, ἂν εἶν' ἀνάγκη, ἀφοῦ στὴν Ἰσπανία τοῦτες οἱ θαρδαρότητες γίνονται σήμερα στὴν κωμωδία, μπορεῖ ὁ Τούρκος νὰ ἔγει μὲ χριστιανοῦ γιανὰ, καὶ ὁ Ρωμαῖός, ἀγνίς γι' ἄλλα, σκουτιὰ, μ' ἀνασηκωτὰ θρακιά. Ὅμως πιότερο ἀπ' ὅλους θάρδαρος ἐγώ, που ἀντίθετα στὴν Τέχνη τολμῶ νὰ δίνω συμβουλὰς καὶ ἀφήνω τὸν ἄξεστον τὸ ρέμμα νὰ μὲ σέρνει γιὰ νὰ μὲ λὲν ἀμόρφωτο σ' Ἰταλία καὶ Γαλλία. Ὅμως, τί μπορῶ νὰ κάνω πιά, ἀφοῦ ἔχω κιόλας γραμμένες, μὲ μιά που αὐτὴ τὴν ἄδωμᾶδα τέλεψα, τετρακόσιες ὀγδόντα τρεῖς κωμωδίες; Γιατὶ, χόρια ἀπὸ ἔξη, ὅλες οἱ ὑπόλοιπες ἔχουνε θαρὰ στὴν Τέχνη ἀμαρτήσκει. Τέλος ὑποστηρίζω ὅτι ἔχω γραμμένο, καὶ ξέρω πὸς ἂν ἦταν ἐτούτες καλές, σύμφωνα μὲ τῆς τέχνης τὸ σκοπὸ, δὲν ἤθελε ν' ἀρέσου στὸ λαό.

«Γιατ' εἶναι ἢ κωμωδία, ὁ καθαρέπτης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς» καὶ ποιά καλὰ στὸ νέο καὶ ποιά στὸ γέρο φέρνει; γιὰτὶ ἐκτός ἀπὸ τὸ λεπτὸ πνεῦμα καὶ τὸν πεπαχτὸ λόγο, ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη καὶ τὸ γνησιότερο εἶδος εὐγλωτίας γυρεὺεις τί θαρσυήμαντα ἀνάμεσα στὰ σκέρτσα ἀπαντοῦν καὶ τί, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀνάμιχτα μὲ εὐχάριστα ἀστεῖα, σοδαρὰ πόσον εἶναι κατεργάρηδες οἱ δούλοι καὶ πόσον ἀτιμη πάντα, γεμάτη καὶ μὲ ἀπάτη καὶ μὲ κάθε εἶδος πονηριά, ἢ γυναικία πόσον ἀξιολύπητος, κακότυχος, κουτὸς καὶ ἀδέξιος ὁ ἐρωμένος πόσο μὲ τὴν βία πᾶνε μπροστά, ὅσα νομίζεις πὸς ἀρχίσαγε καλὰ».

Ἄκου προσεχτικὰ, μὴ συζητᾶς γιὰ τέχνη καὶ ἔγνοια σου. Πράματα τέτοια γιὰ τὴν κωμωδία θὰ θρεθοῦν, ὥστε ἀπ' αὐτὴν τὰ πάντα θὰ μαθαίνου ὅσοι θὰ βλέπου καὶ θ' ἀκοῦν.